

Maciej H. Dąbrowski

Polskie Towarzystwo Filologiczne / Stowarzyszenie „Pamięć i Dialog”

Inskrypcje łacińskie Legnicy. Sarkofagi Mauzoleum Piastów

W pierwszej części opracowania legnickiej epigrafiki łacińskiej przedstawiłem inskrypcje znajdujące się na budynku Mauzoleum Piastów Śląskich w Legnicy. Drugą i ostatnią kwestią, którą pragnę poruszyć w kontekście tego zabytku, są inskrypcje z sarkofagów spoczywających tam Piastów¹. Są nimi (kolejno od lewej): księżna Ludwika Anhalcka (1631–1680)², książę Chrystian (1618–1672)³, księżna Zofia Elżbieta (1589–1622)⁴, książę Jerzy Wilhelm (1660–1675)⁵, książę Ludwik IV (1616–1663)⁶.

O ile w polskiej literaturze do niedawna niełatwo było znaleźć opracowanie na temat tychże sarkofagów i znajdujących się na nich inskrypcji⁷, w ostatnich

¹ Ograniczam się przy tym do tych pięciu, które pozostają dziś widoczne dla zwiedzających, gdyż w dwóch kryptach Mauzoleum mają się znajdować jeszcze inne sarkofagi, por. K. Kalinowski, *Kościół św. Jana w Legnicy*, „Szkice Legnickie” 1967, t. 4, s. 97.

² Żona księcia Chrystiana i matka księżnej Karoliny oraz księcia Jerzego Wilhelma, zob. obszerniej: wzmianki w notach biograficznych jej męża i syna (przypisy poniżej).

³ Bratanek księcia Jerzego Rudolfa, brat księcia Ludwika IV, mąż księżnej Ludwiki, ojciec księżnej Karoliny i księcia Jerzego Wilhelma, zob. obszerniej: K.R. Przekop, *Chrystian [w:] Piastowie. Leksykon biograficzny*, red. S. Szczur, K. Ożóg, Kraków 1999, s. 556–557; A. Walkowiak, *Piastowie na ziemiach polskich*, Głogów 2011, s. 154–155.

⁴ Pierwsza żona księcia Jerzego Rudolfa (1595–1653), zob. obszerniej: wzmianki w notach biograficznych jej męża, K.R. Przekop, *Jerzy Rudolf [w:] Piastowie. Leksykon biograficzny...*, s. 543–547; A. Walkowiak, *op. cit.*, s. 151–152.

⁵ Syn księcia Chrystiana i księżnej Ludwiki, ostatni z Piastów, zob. obszerniej: K.R. Przekop, *Jerzy Wilhelm [w:] Piastowie. Leksykon biograficzny...*, s. 569–571; M. Makuch, *Sekrety Legnicy*, Łódź 2015, s. 7–11; A. Walkowiak, *op. cit.*, s. 155–156.

⁶ Bratanek księcia Jerzego Rudolfa, brat księcia Chrystiana, zob. obszerniej: K.R. Przekop, *Ludwik IV [w:] Piastowie. Leksykon biograficzny...*, s. 553–555; A. Walkowiak, *op. cit.*, s. 153–154.

⁷ Najważniejsze publikacje poruszające tę tematykę to dawne prace niemieckich historyków: F. Lucae, *Schlesische Fürsten-Krone oder eigentliche warhaffte Beschreibung Ober- und Nieder-Schlesiens*, Frankfurt am Mann 1685 [dalej: Lucae 1685]; *idem*, *Schlesiens curieuse Denckwürdigkeiten oder vollkommene Chronica von Ober- und Nieder-Schlesien*, Frankfurt am Mann 1689 (dalej: Lucae 1689); J.P. Wahrenndorff, *Lignitzische Merckwürdigkeiten oder Historische*

latach zauważalny jest wzrost liczby publikacji poruszających tę kwestię. Warto zwrócić uwagę na pracę Michała Dalidowicza⁸, który podjął trud całościowego opracowania nowożytnych inskrypcji Legnicy⁹, czy na artykuł Joachima Zdrenki¹⁰, który przetłumaczył dwie spośród wspomnianych tu inskrypcji¹¹, jak również na niedawną czeską publikację o pochówkach Piastów¹².

1. Ludwika Anhalcka

Sarkofag księżnej Ludwiki zawiera inskrypcje, jednakże wyłącznie w języku niemieckim¹³. Nie będą one zatem przedmiotem tego opracowania.

2. Chrystian

Sarkofag księcia Chrystiana jest bogato zdobiony i opatrzony licznymi łańskimi inskrypcjami. Na szczycie wieka czytamy¹⁴:

Beschreibung der Stadt und Fürstenthums Lignitz im Herzogthum Schlesien, Budiszyn 1724 [dalej: Wahrendorff]. Zob. jednak: J. Przała, *Sarkofagi Piastów w Brzegu i Legnicy*, „Roczniki Sztuki Śląskiej” 1973, t. 9, s. 39–65 [dalej: Przała].

⁸ M. Dalidowicz, *Krajobraz epigraficzny Legnicy w okresie nowożytnym* [dysertacja doktorska, Uniwersytet Jagielloński], Kraków 2020 [obrona 2021]. Co prawda pisząc pierwszą część swojej pracy nie zdążyłem jeszcze natrafić na to dzieło, jednak nie znalazłem w nim żadnych na tyle istotnych kwestii, by wymagały poruszenia w części pierwszej, miejscami zaś autor wręcz powiela dawne błędy, które usiłowałem prostować.

⁹ Wciąż pozostawia jednak sporo miejsca dla podjętego przeze mnie zadania filologicznego opracowania i przetłumaczenia legnickiej epigrafiki łańskiej.

¹⁰ J. Zdrenka, *Inskrypcje nagrobne jako niedocenione źródło historyczno-genealogiczne* [w:] *Piśmiennictwo. Opisywanie i interpretacja źródeł. Studia ofiarowane Profesorowi Januszowi Tandeckiemu w 70. rocznicę urodzin* [Studienreihe der Polnischen Historischen Mission 3], red. R. Skowrońska, K. Kopiński, H. Flachenecker, Toruń 2020, s. 49–65 [dalej: Zdrenka].

¹¹ W czym mnie co prawda ubiegł i tym samym bardzo ułatwił pracę nad niniejszą publikacją. Niestety, te tłumaczenia wymagały licznych poprawek i dopowiedzeń, szczególnie że autor opatrzył je jedynie kilkoma zdaniem komentarza, nie wchodząc w szczegóły. Ponadto nie zestawiał odmiennych wersji tekstu z cytowanych publikacji ani nie skonfrontował ich z dzisiejszym stanem faktycznym, choć we wspomnianym artykule sam wspomina o tym, jak ważna jest praca bezpośrednia z obiektem, por. Zdrenka, s. 49–50.

¹² *Funerální kultura lehnicko-břežských vévodských dvorů v raném novověku*, red. I. Korbelářová, R. Dluhošová et. al., Opava 2019. Opracowanie to szeroko czerpie ze wspomnianych już dawnych publikacji niemieckich, m.in. zamieszczając obszerne cytaty z tych dzieł.

¹³ Zob. m.in. *Funerální kultura...*, s. 285–286, gdzie cytat za Lucae 1689, s. 1403–1404.

¹⁴ Zapis w obecnym kształcie. Por. Wahrendorff, s. 120–121, *Funerální kultura...*, s. 326. Tłumaczenie własne.

D(eo) O(ptimo) M(aximo) S(acrum) / Postquam Divinae / originis / Anima / Patriam repetiit, / Exuvias / Mortalitatís / heic posuit / Sereniss(imus) Illustriss(imus)¹⁵ / Princeps / Dom(inus) Christian(us) ¹⁶ / Dux Siles(iae) Lignic(ensis)¹⁷ / Breg(ensis) Wolav(iensis) / è Piasteà¹⁸ Stirpe, / Natus Bregae / A(nno) C(hristi) MDCXXIX / IX April(is) / Denatus Lignicii¹⁹ / ²⁰ MDC-LXXII / XXVIII Febr(uarii). / Princeps / Pius et inclutus / Pater Patriae²¹, / Cujus Merita / In Subditor(um) poti(us) / Pectoribus et / Silesiae memoriâ / qua(m) hac tumbâ / perennant.

Poświęcone Bogu Najlepszemu [i] Największemu. Po tym, jak dusza mająca początek w Bogu²² powróciła do [niebiańskiej] Ojczyzny, szczątki śmiertelności złożył tu Najjaśniejszy Książę Pan Chrystian, Książę Śląska, legnicki, brzeski i wołowski, [pochodzący] z rodu Piastowskiego, urodzony w Brzegu roku Pańskiego²³ 1618 [dnia] 9 kwietnia, zmarły w Legnicy [w roku] 1672 [dnia] 28 lutego. Książę pobożny i sławny, Ojciec Ojczyzny, którego zasługi pozostaną raczej w sercach poddanych i w pamięci Śląska niż w tym grobowcu.

¹⁵ Oba te przymiotniki oznaczają „najjaśniejszy”, por. *Słownik łacińsko-polski*, t. III, red. M. Plezia, Warszawa 2007, s. 31, s.v. *illustris*, t. V, s. 121–122, s.v. *serenus*.

¹⁶ Zob. *Funerální kultura...*, s. 326, gdzie dodano w tym miejscu dodatkowe *Dux*. Jest to prawdopodobnie błąd powstały przy kopiowaniu tekstu z wydania Wahrendorffa, gdzie pod koniec s. 121 zasygnalizowane zostało pierwsze słowo ze strony kolejnej.

¹⁷ Wahrendorff, *Funerální kultura...*: *Lign(icensis)*.

¹⁸ W inskrypcji stosowany jest znak *circumflexus* (^), który, podobnie jak bardziej dziś popularny makron (˘), służy do oznaczenia długiej samogłoski (a tym samym zapobiega pomyleniu formy ablatywu z nominatywem). Ten sam zabieg został zastosowany w inskrypcji jeszcze dwukrotnie: *memoriâ*, *tumbâ*. Tutaj ablatyw sygnalizowany jest dodatkowo za pomocą umieszczenia nad łączącym się z nim przyimkiem *e* akcentu *gravis* (è). Takie oznaczenia można zauważyć jeszcze w kilku kolejnych inskrypcjach.

¹⁹ Faktyczny zapis: *Lignicj* (przez *j* dla oznaczenia podwójnego *ii*). Por. Wahrendorff: *Lignitii*, *Funerální kultura...*: *Lignatii*. Użyto tu nazwy miasta w wersji *Lignicium* (II deklinacja), co jest jedną z wielu stosowanych w łacinie form zapisu, zob. J.G.Th. Graesse, *Orbis Latinus*, t. III, Braunschweig 1972, s. 390: *Lignitium*, *Legenicum*, *Legnica*, *Legnicensis*, *Legnicum*, *Licnicium*, *Lugidunum*. Interesujące, że Wahrendorff notuje nazwę nie przez *c* (jak wskazuje stan obecny inskrypcji), ale przez *t*. Co prawda przed *-ia/-io* możliwa jest wymowa *t* przez polskie *c* (IPA: /ts/), jednak taki błąd wskazuje na nieuwagę przy przepisywaniu lub zapis ze słuchu. Znane są przypadki, gdy przez zbieżną wymowę mylnie zapisywano np. łac. rzeczownik *condicio* (umowa, warunek) jako *conditio* i co prawda ten drugi wyraz również w łacinie istnieje, lecz ma inne znaczenie (w zależności od długości przedostatniej sylaby: „czynność stwarzania” lub „konserwacja żywności”), por. *Słownik łacińsko-polski*, t. I, s. 661–662, s.v. *condicio*, s. 663, s.v. 1. *conditio*, 2. *conditio*.

²⁰ Por. brakujące w tym miejscu *A(nno)*, które dodają: Wahrendorff, *Funerální kultura...*

²¹ Tytuł honorowy, uwypuklający poczucie obowiązku i pobożności człowieka nim obdarzonego, pierwotnie w czasach republiki stosowany jako wyróżnienie dla zasłużonych obywateli, następnie nadawany cesarzom, a z czasem stały element ich tytulatury, por. R. Kulesza, *Słownik kultury antycznej*, Warszawa 2012, s. 378, s.v. *pater patriae* (J. Zajac).

²² Bardziej dosłownie: „o boskim początku”.

²³ Dosł. „Chrystusowego”.

Inskrypcja na szczycie wieka sarkofagu
księcia Chrystiana. Fotografia autora

Ponadto sarkofag ozdobiony jest siedmioma emblematami, które opatrzone inskrypcjami²⁴:

²⁴ Kolejność podają za: Przała, s. 49. Por. Wahrenдорff, s. 121, gdzie wspomniane zostały jedynie cztery z nich: *Transitus celer est et avolamus, Sequitur Lux magna cadentem, Perseveranti dabitur, Majorem ostendit Casus*. Tłumaczenia własne.

MAIOREM²⁵ OSTENDIT CASUS

Upadek przedstawia [kogoś] większego.

PERSEVERANTI²⁶ DABITUR

Będzie dany wytrwałemu.

SEQUITUR LUX MAGNA CADENTEM

Za padającym/padającą²⁷ podąża wielka światłość.

TRANSITUS CELER²⁸ EST ET AVOLAMUS²⁹

Śmierć³⁰ jest szybka i odlatujemy.

REVIVISCO EX MORTE

Powracam do życia ze śmierci.

DUM PLACEO PEREO

Jak długo się podobam, ginę.

SOLUS AMOR CAELUM

Jedyna miłość – niebo.

Znajdują się na nich przedstawienia (kolejno): 1) przewróconej kolumny (od której upadku większą tragedią jest śmierć księcia), 2) ręki wysuwającej się z chmur i trzymającej wieniec (ma on być nagrodą dla tego, który wytrwa, co jest aluzją do słów św. Pawła³¹), 3) spadającej gwiazdy, za którą ciągnie się

²⁵ Przała: MAJOREM. Pisownia oboczna.

²⁶ Przała błędnie: PERSERVERANTI.

²⁷ Łaciński imiesłów *cadentem* może dotyczyć zarówno rodzaju męskiego, jak i żeńskiego. Rzeczowniki *cometes* (kometą) czy *aster* (gwiazda) są w łacinie rodzaju męskiego, por. *Słownik łacińsko-polski*, t. I, s. 290, s.v. *aster*, s. 588, s.v. *cometes*. Przedstawienie w sposób alegoryczny odnosi się do księcia, który również (u)padł, czyli zmarł. Ponieważ jednak w języku polskim wyrazy „kometą” czy „gwiazda” są rodzaju żeńskiego, pojawia się problem w tłumaczeniu i przy wyborze rodzaju (męski: książę / żeński: kometa, gwiazda) to podwójne odniesienie ulega zatarciu.

²⁸ Przała błędnie: CELLER.

²⁹ Jest to nawiązanie do wersetu z *Księgi Psalmów*: Ps 90 (89), 10. Por. np. „dies annorum nostrorum in ipsis septuaginta anni / si autem multum octoginta anni / et quod amplius est labor et dolor / quoniam transivimus cito et avolavimus”, cyt. za: *Biblia Sacra iuxta Vulgatam versionem*, red. R. Weber, R. Gryson, Stuttgart 2007, s. 885, w polskim tłumaczeniu *Biblii Ty-siąclecia*: „Czas naszych dni – to lat siedemdziesiąt / lub, gdy jesteśmy mocni, osiemdziesiąt; / a większość z nich – to trud i marność, / bo szybko mijają, my zaś odlatujemy”, cyt. za: *Pismo Święte Starego i Nowego Testamentu*, Poznań 2000, s. 749.

³⁰ Dosł. „przejście, przeprawa, przewód”, por. *Słownik łacińsko-polski*, t. V, s. 419, s.v. *transitus*. W kontekście funeralnym często używane na oznaczenie bardzo konkretnego przejścia: od życia do śmierci (i przyszłego życia).

³¹ 2 Tm 4, 7–8: „W dobrych zawodach wystąpiłem, bieg ukończyłem, wiary ustrzegłem. Na ostatek odłożono dla mnie wieniec sprawiedliwości, który mi w owym dniu odda Pan, sprawiedliwy Sędzia, a nie tylko mnie, ale i wszystkim, którzy umiłowali pojawienie się Jego”, cyt. za: *Pismo*

Emblemat z inskrypcją TRANSITUS CELER EST ET AVOLAMUS na sarkofagu księcia Chrystiana. Fotografia autora

światlisty ogon (podobnie jak za zmarłym księciem idzie chwała jego przyszłego zmartwychwstania), 4) *putto*, które w lewej ręce trzyma krzyż, a nogami depta czaszkę i klepsydrę (tym samym obrazując triumf nad śmiercią i czasem), 5) płonącego feniksa (symbol powrotu do życia, aluzja do chrześcijańskiej wiary w przyszłe zmartwychwstanie), 6) kadzielnicy z unoszącym się dymem (który jest miły tak długo, póki nie wypali się kadzidło, co może być alegorią życia ludzkiego), 7) pawia w locie (symbol zmartwychwstania)³². Niewykluczone, że inskrypcje pod emblematami ułożone w odpowiedniej kolejności tworzą jakieś metrum (podobnie jak w przypadku inskrypcji na kolejnych sarkofagach), jednak nie udało mi się tego rozszyfrować.

³² *Święte...*, s. 1557. Warto przy okazji odesłać czytelnika do pracy: A. Rambiert, *Bieg Pawła z Tarsu, czyli spotkania z grecką agonistyką*, Wrocław 2013.

³² Symbolika za: Przała, s. 49.

3. Zofia Elżbieta

Po bokach wieka sarkofagu księżnej Zofii Elżbiety znajdują się cytaty z Biblii Lutra (po niemiecku)³³. Na szczycie była niegdyś łacińska inskrypcja następującej treści³⁴:

Illustr(issima) Princeps³⁵ ac D(omi)n(a) / D(omi)n(a) Sophia Elisabetha / Princeps³⁶ anhaltina, / Comitissa Ascaniae, / Johannis³⁷ Georgii / anhaltin(i)³⁸ Principis / Ascaniae Comitissae, Zernvestae / Domini, / Ex / Dorothea / Comitissa Mansfeldensi³⁹ / Filia, / Celsissimi Principis ac D(omi)n(i)⁴⁰ / D(omi)n(i) Georgii Rudolphi / D(omi)ni Sil(esiae) Legnic(ensis)⁴¹ Breg(ensis) / et Goldbergens(is) / Sacrae Rom(anae) Caesar(eae) / Reg(iae) Majestatis / Consiliarii Cubicularii / et Supremi / Per utramque Silesiam / Capitaneatus / Administratoris / per Annos VII Mens(es) III D(ies) VII / Conjux Generosiss(ima) fideliss(ima) Obsequentissima, / Heroína, / Religiosae Pietatis, / Prudentiae memorabilis, / Gratosae Humanitatis, / Omniumque adeo Virtutum Laude / praecellentiss(ima)⁴². / Mariti⁴³ illustrissimi, / quamdiu vixit, / Amor et Delicium incomparabile, / Sarcophago isthoc / ad Diem usque Restitutionis / conditur. / Dessaviae A(nno) C(hristi) MDLXXXIX X Febr(uarii) Nata, / Lignicii vitae innocenter actae, / Ann(is) XXXIII Compl(etis) / fataliter, sed et pie / placite et beate / est denata / Anno MDCXXII. / Salve Sancta Anima, aetherea jam sede recepta, / Pax Tibi, parta Quies, Grata parata Salus.

Najjaśniejsza księżna i Pani, Pani Zofia Elżbieta, księżna anhalcka, hrabina Askanii, córka⁴⁴ Jana Jerzego, księcia anhalckiego, hrabiego Askanii, Pana

³³ *Ibidem*, s. 43.

³⁴ Za: Wahrendorff, s. 107–109. Por. *Funerální kultura...*, s. 249–250; J. Mycielski, *Grobowe Piastów pomniki na Szlaku pruskim*, Poznań 1898, s. 39–40 [dalej: Mycielski]. Tłumaczenie własne.

³⁵ Mycielski: *Princip(issa)*. Najwyraźniej autor zastępuje tu zastany zapis abrewiaturową od formy żeńskiej *principissa*, co jednak nie jest konieczne, gdyż *princeps* można stosować do osób obu płci, por. *Elektroniczny Słownik Łaciny Średniowiecznej w Polsce*, s.v. *princeps*, <https://elexicon.scriptoros.pl/pl/lemma/princeps>, s.v. *principissa*, <https://elexicon.scriptoros.pl/pl/lemma/principissa> [dostęp: 15 IX 2022].

³⁶ Mycielski: *princip(is)(sa)*.

³⁷ Mycielski: *Joannis*. Pisownia oboczna.

³⁸ Mycielski rozwija.

³⁹ Mycielski: *et Dorotheae Comitissae Mansfeldensi* (dosł. „i Doroty, hrabiny Mansfeld”).

⁴⁰ Mycielski (tu i następnę): *D(omi)ni*.

⁴¹ Mycielski: *Legnitz*.

⁴² Mycielski: *praexcellentis(sima)*.

⁴³ Mycielski: *meriti*. Ewidentnie chodzi tu jednak o męża (*maritus*), por. *Słownik łacińsko-polski*, t. III, s. 447–448, s.v. *maritus*, s. 483–484, s.v. *meritus*.

⁴⁴ Dla jasności szyk zdania zmieniony w stosunku do oryginału.

Emblemat z inskrypcją SIC AMOR ILLE MEUS na sarkofagu księżnej Zofii Elżbiety.
Fotografia autora

Zerbst⁴⁵, [zrodzona] z Doroty, hrabiny Mansfeld⁴⁶, wielce szlachetna, wierna i oddana⁴⁷ małżonka⁴⁸ wielce szlachetnego księcia i Pana, Pana Jerzego Rudol-

⁴⁵ Zerbst/Anhalt, miasto w Niemczech (Saksonia-Anhalt), dawniej Czerwiszcze, gród Słowian połabskich, por. *Mały słownik kultury dawnych Słowian*, red. L. Leciejewicz, Warszawa 1988, s. 79; Mycielski, s. 37, 39.

⁴⁶ Mansfeld, miasto w Niemczech (Saksonia-Anhalt).

⁴⁷ Łaciński *superlativus* można tłumaczyć jako przymiotnik w stopniu równym poprzedzony przysłówkiem „bardzo” (tutaj: „wielce”) lub dosłownie przez przymiotnik w stopniu najwyższym (wówczas: „najszlachetniejsza, najwierniejsza i najbardziej oddana”).

⁴⁸ Dla jasności szyk zdania zmieniony w stosunku do oryginału.

fa, Pana Śląska, legnickiego, brzeskiego i złotoryjskiego, [z nadania] Świętego Rzymskiego Cesarskiego Królewskiego Majestatu radcy, podkomorzego, starosty generalnego Śląska⁴⁹ przez 7 lat, 3 miesiące i 7 dni. Bohaterka wielce wyróżniająca się chwałą gorliwości religijnej, mądrości godnej zapamiętania, wdzięcznej łagodności i wszelkich cnót. Póki żyła, miłość i słodycz niezrównana wielce czcigodnego małżonka, w tym sarkofagu jest składana aż do dnia przywrócenia [do życia]⁵⁰. Urodzona w Dessau, roku Pańskiego⁵¹ 1589, [dnia] 10 lutego, zmarła w Legnicy w roku 1622, ukończywszy 33 lata niewinnie spędzonego życia, z woli losu, lecz pobożnie, łagodnie i szczęśliwie⁵². Witaj, święta duszo, już przyjęta w niebiańskiej siedzibie, pokój tobie, uzyskany odoczynek, przygotowane pożądane zbawienie.

Końcowa część inskrypcji została napisana dystychem elegijnym. Poniżej zamieszczam tekst z rozpisаныmi iktami (sylaby podkreślone), elizjami (nawiasy okrągłe) i cezurami (||), by ułatwić czytanie metryczne:

Salve Sanct(a) Anim(a), aetherea || jam sede recepta,
Pax Tibi, parta Quies, || Grata parata Salus.⁵³

Ponadto po bokach sarkofagu znajdowały się pierwotnie cztery płaskorzeźbowe emblematy opatrzone łacińskimi inskrypcjami. Obecnie pozostały tylko dwa z nich, drugi i czwarty, po stronie widocznej dla odwiedzających⁵⁴.

HINC PRIMA MALI LABES⁵⁵
Stąd [wzięła się] pierwsza skaza zła.

SIC AMOR ILLE MEUS
Tak [wielka jest] ta moja miłość.

SPES IN DUBITATA SEPULTIS⁵⁶
Wątpliwa nadzieja w pogrzebanych.

⁴⁹ Dosł. „obojga Śląsków”, chodzi oczywiście o Śląsk Górny i Dolny. Por. K.R. Przekop, *Jerzy Rudolf...*, s. 544.

⁵⁰ Czyli zmartwychwstania.

⁵¹ Dosł. „Chrystusowego”.

⁵² Dla jasności szyk zdania zmieniony w stosunku do oryginału.

⁵³ Gdyby forma *parata* była w ablatywie (a co za tym idzie z długą ostatnią sylabą), możliwy byłby tutaj heksametr.

⁵⁴ Treść inskrypcji z brakujących dwóch emblematów przytaczam za: Przała, s. 43–44. Tłumaczenia własne.

⁵⁵ Jest to parafraza *Eneidy* Wergiliusza (Verg. *Aen* II 97): „hinc mihi prima mali labes”, cytat za: G.B. Conte, *P. Vergilius Maro: Aeneis*, Berolini – Novi Eboraci 2009, s. 36.

⁵⁶ Zdanie cechuje się osobliwym szykiem, gdzie pomiędzy przyimek IN i rzeczownik SEPULTIS został wstawiony przymiotnik DUBITATA, który określa nadzieję (SPES), o której mowa przed przyimkiem.

HUC CURSUS FUIT⁵⁷
Do tego miejsca był bieg⁵⁸.

Przedstawienia obrazują w dużym skrócie tzw. historię zbawienia, ukazując kolejno: 1) węża owiniętego wokół ludzkiego szkieletu przy jabłoni (symbol grzechu prarodzciców i śmierci), 2) węża oplatającego drzewo (symbol odkupienia, nawiązanie do sceny wywyższenia przez Mojżesza węża na pustyni i do odkupieńczej śmierci Chrystusa, który z miłości do ludzi dał się przybić do krzyża), 3) Jonasza z wielorybem (symbol zmartwychwstania), 4) proroka Eliasza na rydwanie ognistym (symbol wniebowstąpienia)⁵⁹. Znaczące jest rozpoczęcie pierwszej inskrypcji przysłówkiem *hinc* (stąd) i ostatniej przysłówkiem *huc* (dotąd). Warto odnotować, że obie są ponadto parafrazami *passusów* z *Eneidy* Wergiliusza⁶⁰. Taki zabieg stosowania w nowym kontekście urywków tekstów autorów starożytnych, nawet tzw. pogańskich, znany był od dawna w literaturze chrześcijańskiej⁶¹.

Jeśli zestawić kolejno wszystkie cztery inskrypcje, tworzą one luźną postać *senaru jambicznego*⁶² z cezurą w połowie piątego jambu. Rozpisuję to poniżej, zaznaczając ikty (przez podkreślenia) i cezury (||), aby ułatwić czytanie metryczne:

HINC PRIMA MALI LABES SIC || AMOR ILLE MEUS
SPES IN DUBITATA SEPULTIS || HUC CURSUS FUIT

⁵⁷ Ponownie parafraza *Eneidy* (Verg. *Aen* I 534): „hic cursus fuit”, cytata za: G.B. Conte, *op. cit.*, s. 22.

⁵⁸ Por. wspomniane już Pawłowe „bieg ukończyłem” w szerszym kontekście 2 Tm 4, 6–8.

⁵⁹ Symbolika emblematów (oraz wygląd brakujących) za: Przała, s. 43–44.

⁶⁰ O czym wspomniałem we wcześniejszych przypisach.

⁶¹ Najlepszym przykładem jest bizantyjski dramat *Christos paschon* (gr. Χριστός Πάσχων, „Chrystus cierpiący”), którego anonimowy autor szeroko stosuje cytaty z dramatów antycznych, por. O. Jurewicz, *Historia literatury bizantyjskiej*, Wrocław – Warszawa – Kraków – Gdańsk – Łódź 1984, s. 255–256. Warto przy tym zwrócić uwagę, że już w *Biblii* znaleźć można cytata z autora przedchrześcijańskiego, gdyż św. Paweł w 1 Kor 15, 33 cytuje greckiego komediopisarza Menandra, por. odnośny przypis: *Pismo Święte...*, s. 1499. Choć już filolodzy aleksandryjscy uważali, że wykorzystanie motywów czy bezpośrednich cytatów jest formą hołdu oddanego oryginalnemu dziełu i jego autorowi (nie postrzegano tego jak dziś w kategoriach plagiatu), idea „naśladownictwo jest najwyższą formą pochlebstwa” została rozpropagowana również w czasach nam dużo bliższych, zob. C.C. Colton, *Lacon, or, Many things in few words*, London 1820, s. 113: „Imitation is the sincerest of flattery”.

⁶² Jest to stopa wierszowa często używana w epitafiach.

4. Jerzy Wilhelm

Obecnie sarkofag księcia Jerzego Wilhelma nie zawiera żadnych inskrypcji, jednak pierwotnie było ich co najmniej kilka. Szczęśliwie odpisy inskrypcji z wieka sarkofagu zachowały się w kilku dziełach⁶³. Zamieszczone poniżej polskie tłumaczenie bazuje na wersji Zdrenki⁶⁴, jednak zostało znacznie poprawione i uzupełnione.

Cineres / serenissimi⁶⁵ principis ac⁶⁶ domini / ⁶⁷GEORGII WILHELMI⁶⁸, / ducis Silesiae, / Lignitii⁶⁹, Bregae et Wolaviae, / qui / d(ie)⁷⁰ 29 Sept(embris) A(nn) o Ch(risti)⁷¹ MDCLX / orbem suo ortu illustravit, / igniculos⁷² divinae mentis / à / CHRISTIANO, Silesiorum principe, patre / et / LUDOVICA Anhaltina

⁶³ Zob. Lucae 1685, s. 610–611; Lucae 1689, s. 1536–1537; Wahrendorff, s. 128–130; F.B. Werhner, *Topographia oder Prodromus Delineati Principatus Lignicensis Bregensis, et Wolaviensis*, bm. 1750 [t. 2, BUWr Oddział Rękopisów], s. 281 [dalej: Wernher]; Mycielski, s. 44–45; *Funerální kultura...*, s. 343–344 (powtórzona wersja Lucae 1689), s. 348–350 (powtórzona wersja Wahrendorffa). Przedstawiona tu wersja została ustalona na podstawie wymienionych odpisów, zaś ich odmienne lekcje ujęto w przypisach.

⁶⁴ Zdrenka, s. 62.

⁶⁵ Wahrendorff: *sereniss(imi)*.

⁶⁶ Lucae 1685: *et*. Synonim.

⁶⁷ Wahrendorff: *d(omini)*.

⁶⁸ Wahrendorff: *Guilielmi*.

⁶⁹ Wernher zapisuje końcowe *ii* przez *y*: *Lignity*.

⁷⁰ Mycielski: *die*.

⁷¹ Lucae 1685: *Sept(embris) A(nn)o Ch(risti)*, Lucae 1689: *Septembr(is) An(no) Chr(isti)*, Wahrendorff: *Sept(embris) A(nno) C(hristi)*, Wernher: *Septembr(is) An(no) Chr(isti)*, Mycielski: *Septembr(is) An(no) Chr(isti)*.

⁷² Lucae 1685, Lucae 1689, Wernher, Mycielski: *janiculos*, Wahrendorff: *igniculos*. Postać *janiculos* (w akuzatywie liczby mnogiej) wskazywałaby na formę podstawową *janiculus*, próżno jednak szukać jej w słownikach starożytnej łaciny. Znajdziemy co prawda *Mons Ianiculus* (Janikulum, wzgórze w Rzymie na zachodnim brzegu Tybru), jednak jest to nazwa własna, por. R. Kulesza, *op. cit.*, s. 242, s.v. Janikulum. Zastaną formę należałoby raczej wiązać z *ianua* (drzwi, brama, wejście, początek), czy nawet bardziej pierwotnie z Janusem (łac. *Ianus*), bogiem m.in. wszelkiego początku (od jego imienia nazwany został też pierwszy miesiąc w rzymskim kalendarzu, *Ianuarius*), por. *Słownik łacińsko-polski*, t. III, s. 8, s.v. *ianua*; R. Kulesza, *op. cit.*, s. 242, s.v. *Ianus*. Prawdopodobnie jest to zdrobnienie utworzone poprzez dodanie formantu *-iculus* i w postaci *ianiculus/janiculus* rzeczywiście pojawia się w nowożytnych tekstach łacińskich w znaczeniu „początek”. Koniektura wprowadzona przez Wahrendorffa jest jednak warta wzięcia pod uwagę, jako że *g* pozbawione ogonka łatwo pomylić z *a*, zaś *igniculus* (dosł. „ogienek, iskierka”) to przenośnie m.in. „początek, zadatek”, por. *Słownik łacińsko-polski*, t. III, s. 17, s.v. *igniculus*. Ponadto „zadatki” będące jednocześnie „iskierkami” lepiej współgrają z kontekstem rozświetlania.

Matre⁷³ accepit, / Conceptos providã⁷⁴ parentum curã / et doctrinã⁷⁵ adauxit⁷⁶.
 / His alis⁷⁷ instructus / aetatem⁷⁸ quinimò⁷⁹ spem / ingentibus ingenii⁸⁰ dotibus
 antevenit / Virtute Judicio⁸¹ Virilibus; / subditos in amorem, / agnatos, totius
 Germaniae⁸² Principes / in admirationem, / exteros⁸³ in stuporem / Caesarem
 in sententiam traxit. / XIV anno s(uo)⁸⁴ nato⁸⁵ aetatis veniam, / provinciaru-
 mque suarum regimen⁸⁶ decernendi⁸⁷. / Jam coeperat⁸⁸ regnare, / at⁸⁹ quanta
 prudentia, quanto applausu! / Jam principum statuumque Silesiae / praesidio
 destinabatur⁹⁰. / Jam patriam meritis, orbem famã / omnes sui amore reple-
 verat. / Cum d(ie) 21 Nov(embris) A(nn)o Ch(risti)⁹¹ MCLXXV. / Quo ipso

⁷³ Wahrendorff dzieli tu wers.

⁷⁴ Mycielski: *provide*.

⁷⁵ Wahrendorff identyfikuje ablatywy zaznaczając długie końcówki: *providã, curã, doctrinã*.

⁷⁶ Lucae 1685: *ad auxit*.

⁷⁷ Lucae 1685: *his alis*, Lucae 1689, Wahrendorff, Wernher: *his alis*. Mycielski: *alii*.

⁷⁸ Mycielski: *relatam*.

⁷⁹ Lucae 1685, Wahrendorff: *quin imò*, Lucae 1689: *quinimò*, Wernher: *quin imó* (pisownia oboczna). Mycielski błędnie: *qum imo*.

⁸⁰ Wernher zapisuje końcowe *ii* jako *ij*: *ingenij*.

⁸¹ Połączenie asyndetoniczne, Wahrendorff dodaje przecinki.

⁸² Lucae 1685: *tota Germania*, Lucae 1689, Wernher: *totae Germaniae*, Wahrendorff, Mycielski: *totius Germaniae*. Ponieważ przymiotnik zaimkowy *totus* ma w dopełniaczu wspólne zakończenie *-ius* dla wszystkich trzech rodzajów, widoczna tu wersja *totae*, najpewniej utworzona na bazie regularnej I deklinacji, jest niepoprawna, por. *Słownik łacińsko-polski*, t. V, s. 399, s.v. 1. *totus*. Możliwe, że było tam *tota Germania* (tak podaje najstarsze wydanie, w którym jednak niejednokrotnie zdarzają się pomyłki), po czym błędnie odczytano końcowe *-a* obu wyrazów jako ligatury *-ae*, zaś Wahrendorff poprawił błędną końcówkę pierwszego wyrazu na *-ius*. Różnica znaczeniowa jest niewielka (*tota Germania* – w całych Niemczech, *totius Germaniae* – całych Niemiec), jednak niezależnie od tego należy zauważyć, iż raczej pisze się o ksiądzach czegoś, a nie gdzieś, stąd wersja Wahrendorffa (powtórzona przez Mycielskiego) wydaje mi się właściwsza.

⁸³ Wernher: *extereos*.

⁸⁴ Wahrendorff: *annos*. Zdrenka rozwija jako *s(ancto)*, na co nie znajduję podstaw, chodzi bowiem o jego (tj. księcia) 14. rok życia, nie o żaden święty rok.

⁸⁵ Mycielski: *natae*.

⁸⁶ Wahrendorff: *regime(n)*, *Funeralni kultura...: regime(e)*.

⁸⁷ Mycielski: *deconendi*.

⁸⁸ Lucae 1685: *caeperat*. Pisownia oboczna.

⁸⁹ Mycielski: *et*. Synonim.

⁹⁰ Wernher: *destinabantur*, jednak brak uzasadnienia dla końcówki liczby mnogiej.

⁹¹ Lucae 1685: *Nov(embris) A(nn)o Ch(risti)*, Lucae 1689: *Novemb(ris) An(no) Chr(isti)*, Wahrendorff: *Novembr(is) A(nno) C(hristi)*, Wernher: *Novemb(ris) An(no) Chr(isti)*, Mycielski: *Novemb(ris) Ann(o) Chr(isti)*.

ante nongentos annos / Piastus⁹² Sarmatia⁹³ illuxit. / Invidum seculo⁹⁴ nostro fatum! / Praecipite sideris hujus occasu, / felicitati nostrae obicem / meritis ejus Herculeas columnas / regio stemmati⁹⁵. / Jam inconstantiae⁹⁶ horizonta transgresso, / post nonum⁹⁷ seculorum⁹⁸ senium, / Terminalem poneret lapidem. / Ô⁹⁹ ferrea¹⁰⁰ inexorabilis¹⁰¹ Fati Sinistra! / Quae lethali spongia cum hoc¹⁰² principe / non tam Pyasteorum¹⁰³ principum ultimum / regique¹⁰⁴ familiae sanguinem, / Quam congestos¹⁰⁵ omnium Proavorum¹⁰⁶ Virtutes / in compendio¹⁰⁷ delevisi(s)¹⁰⁸. / Memoria tamen Mortalium / Immortali colendas.

Prochy najjaśniejszego księcia i pana Jerzego Wilhelma, księcia śląskiego, legnicko-brzeskiego i wołowskiego¹⁰⁹, który dnia 29 września roku Pańskiego 1660¹¹⁰ rozświetlił świat swymi narodzinami. Zadatki¹¹¹ boskiego talentu¹¹²

⁹² Lucae 1685: *Pyastus*, Lucae 1689: *Piastus*, Wahrendorff: *Pyastus*, Wernher: *Piastus*, Mycielski: *Pyastus*. Pisownia oboczna.

⁹³ Lucae 1685, Lucae 1689, Wernher: *Sarmatia*, Wahrendorff, Mycielski: *Sarmatiae*. Raczej jest to bezprzyimkowe (bez użycia *in*) określenie miejsca w ablatywie.

⁹⁴ Mycielski: *soeculo*. Pisownia oboczna.

⁹⁵ Wernher: *Stemati/Stemate* (ostatnia litera niewyraźna).

⁹⁶ Mycielski: *inconstantiae*.

⁹⁷ Lucae 1685, Wahrendorff, Mycielski: *novem*, Lucae 1689, Wernher: *nonum*. Wyraz *novem* to nieodmienny liczebnik główny, *nonum* to liczebnik porządkowy w akuzatywie (tak jak domaga się tego przyimek *post*), por. *Słownik łacińsko-polski*, t. III, s. 620, s.v. *nonus*, s. 626, s.v. *novem*.

⁹⁸ Mycielski: *saeculorum*. Pisownia oboczna.

⁹⁹ Lucae 1689 zaznacza długość poprzedzającego wołacz wykrzyknika *o*, por. *Słownik łacińsko-polski*, t. III, s. 647, s.v. *o*.

¹⁰⁰ Mycielski: *ferea*.

¹⁰¹ Mycielski: *incomparabilis* (nieporównywalna). Wersja możliwa, choć słabo poświadczona.

¹⁰² *Funeralni kultura...* ma tu błąd OCR: *hoe*.

¹⁰³ Lucae 1685, Lucae 1689, Wahrendorff: *Pyastaeorum*, Wernher: *Piasteorum*, Mycielski: *Piasthorum*.

¹⁰⁴ Lucae 1685, Lucae 1689, Wernher: *regique*, Wahrendorff: *regiaequae*, Mycielski: *regiaque*. Różnica *regique/regiaequae* niewielka, oba w znaczeniu „królewskiej”, choć pierwsza dosł. „króla”, wersja Mycielskiego nie do utrzymania.

¹⁰⁵ Lucae 1685, Lucae 1689, Wahrendorff, Wernher: *congestas*, Mycielski: *congestos*. Koniektura Mycielskiego zasadna, gdyż pozostające w związku zgody *virtutes* są rodzaju męskiego.

¹⁰⁶ Wahrendorff: *proavor(um)*.

¹⁰⁷ Lucae 1685, Wahrendorff, Mycielski: *compendio*, Lucae 1689: *compedis*, Wernher: *compensis*.

¹⁰⁸ Proponuję traktować nie jako *perfectum* 2. osoby liczby pojedynczej (*delevisti*), ale mnogiej (*delevistis*), by dopasować do *sinistra*, które moim zdaniem są tu podmiotem (choć w tłumaczeniu i tak w liczbie pojedynczej: „zło”).

¹⁰⁹ Dosł. „księcia Śląska, Legnicy, Brzegu i Wołowa”.

¹¹⁰ Dosł. „roku Chrystusowego”, u Zdenki po prostu „1660 roku”.

¹¹¹ Zdenka ma tu „zaczyn” w liczbie pojedynczej, choć wspomniane już *igniculos* (lub *ianiculos*) są w liczbie mnogiej.

¹¹² Zdenka podaje „umysłu”, jednak *mens* to nie tylko „umysł”, lecz także m.in. „myśl, rozum, talent, inteligencja, rozważa, mądrość, pamięć, dusza, osobowość”, por. *Słownik łacińsko-polski*, t. III, s. 473–474, s.v. *mens*.

otrzymał od swego ojca Chrystiana, księcia śląskiego¹¹³ i matki Ludwika Anhalckiej¹¹⁴, otrzymane powiększył¹¹⁵ dzięki troskliwej opiece rodziców i wykształceniu¹¹⁶. Wyposażony w takie skrzydła¹¹⁷ wręcz przewyższył swój wiek i nadzieję charakteru olbrzymimi zdolnościami¹¹⁸; [swoimi]¹¹⁹ dojrzałymi cnotą i bystrością¹²⁰ skłonił¹²¹ poddanych do miłości, krewnych¹²² i władców całych Niemiec do podziwu, tak samo obcych, a cesarza do zabrania głosu¹²³. W wieku czternastu lat od swych narodzin [uzyskał] swobodę decydowa-

¹¹³ Dosł. „księcia Ślązaków”. Jest to typowe dla łaciny, że raczej wiąże się władcę z ludem, a nie krainą.

¹¹⁴ Zdrenka ma „Ludwika Anhalt”, jednak jest tam przymiotnik i nie ma powodu, by tak go nie tłumaczyć.

¹¹⁵ U Zdrenki jest „powiększył je”.

¹¹⁶ Po odebraniu wykształcenia na księżęcym dworze młody książę został wysłany na uniwersytet *Viadrina* we Frankfurcie nad Odrą, gdzie wcześniej studiował jego ojciec, a obdarzony nieprzeciętnymi zdolnościami Jerzy Wilhelm opanował kilka języków: polski, włoski, hiszpański, francuski i łacinę, por. K.R. Przekop, *Jerzy Wilhelm*, s. 569–570; A. Walkowiak, *op. cit.*, s. 155.

¹¹⁷ Dosłownie są tam właśnie „skrzydła”, tu być może jako synonim chyżości, por. *Słownik łacińsko-polski*, t. I, s. 132, s.v. *ala*. Warto też zwrócić uwagę, że dalej mowa o przewyższaniu oczekiwań, więc skrzydła dobrze leżą tu w kontekście, niejako pozwalają „wzlecieć” na wyżyny. Zdrenka zmienia na „dary”.

¹¹⁸ Jest to tłumaczenie bliższe dosłowności, por. *Słownik łacińsko-polski*, t. II, s. 250, s.v. *dos*, t. III, s. 158–159, s.v. *ingenium*, s. 159, s.v. *ingens*. W wersji Zdrenki: „i wszelkie oczekiwania na takie zdolności”.

¹¹⁹ Zdrenka dodaje tu „swoją” dla jasności, choć należało to ująć w nawias kwadratowy, gdyż tego zaimka nie ma w tekście łacińskim. Z uwagi na ciąg dalszy proponuję jednak w liczbie mnogiej.

¹²⁰ Są tu dwa rzeczowniki w liczbie pojedynczej i określający je przymiotnik w liczbie mnogiej, więc raczej nie jak u Zdrenki: „cnotą, trzeźwym osądem i męskością”, lecz raczej: „[swoimi] dojrzałymi cnotą i bystrością”. Rzeczownik *virtus* w zależności od kontekstu bywa tłumaczony m.in. jako „męstwo, dzielność, odwaga” lub jako „cnota” (zazwyczaj w filozofii). Pokrewny z nim jest przymiotnik *virilis*, czyli „męski, właściwy mężczyźnie”, jednak w odniesieniu do młodego księcia proponowałbym tu raczej znaczenie „dojrzały”. Obydwa pochodzą od rzeczownika *vir* (mężczyzna). Por. *Słownik łacińsko-polski*, t. III, s. 281–282, s.v. *iudicium*, t. V, s. 623–624, s.v. *vir*, s. 628, s.v. *virilis*, s. 629–630, s.v. *virtus*.

¹²¹ Całe to wyliczenie uzależnione jest od czasownika *traxit* (pociągnął, doprowadził do czegoś, spowodował), por. *Słownik łacińsko-polski*, t. V, s. 407–408, s.v. *traho*. Zdrenka wyraźnie starał się utrzymać jedno znaczenie czasownika w polskiej wersji (skłonił do), jednak nie udało się to w jednym przypadku („obcych wprawił w zdumienie”) z uwagi na łączliwość rzeczownika „zdumienie”. Podporządkowanie całej składni jednemu czasownikowi jawi mi się jednak jako istotniejsze niż wyróżnienie osobnymi polskimi wyrazami posiadających wspólne pole semantyczne rzeczowników *admiratio* i *stupor*, gdy oba można oddać jako „podziw”, por. *Słownik łacińsko-polski*, t. I, s. 69, s.v. *admiratio*, t. V, s. 232–233, s.v. *stupor*.

¹²² Zdrenka dodaje tu „swych”, nie oznacza tego jednak nawiasem kwadratowym, tj. „[swych] krewnych”.

¹²³ Ogłada i wykształcenie młodego księcia zrobiły w Wiedniu niemałe wrażenie i gdy Jerzy Wilhelm składał cesarzowi hołd lenny, ten nie omieszkał mu pogratulować, por. K.R. Przekop, *Jerzy Wilhelm...*, s. 570; A. Walkowiak, *op. cit.*, s. 155.

nia¹²⁴ o zarządzie swoich prowincji¹²⁵. Zatem zaczął panowanie¹²⁶ i dzięki tak wielkim roztropności i uznaniu¹²⁷ został wybrany do obrony książąt i stanów Śląska¹²⁸. W końcu¹²⁹ ojczyznę wypełnił zasługami, a świat [swą] sławą, zaś wszystkich miłością do siebie¹³⁰, kiedy dnia 21 listopada roku Pańskiego 1675¹³¹, w którym minęło 900 lat odkąd¹³² Piast zajaśniał¹³³ w Sarmacji¹³⁴, nienawistne dla naszego wieku fatum [objawione] w szybkim upadku tej gwiazdy¹³⁵ miałoby postawić¹³⁶ przeszkodę¹³⁷ naszemu szczęściu¹³⁸, a dzięki

¹²⁴ Matka usiłowała nadal sprawować rządy w jego imieniu, jednak dojrzały i wykształcony ponad wiek książę uznawany był za gotowego do samodzielnego przejęcia władzy, por. K.R. Przekop, *Jerzy Wilhelm...*, s. 570.

¹²⁵ Zdrenka ma po prostu „Już w czternastym roku życia rozpoczął rządy swoimi prowincjami”. Proponuję rozwiązanie nie tylko bliższe składni oryginału łacińskiego, lecz również pozwalające na podkreślenie okoliczności objęcia władzy we własnym imieniu. Por. *Słownik łacińsko-polski*, t. II, s. 18–20, s.v. *decerno*, t. V, s. 557, s.v. *venia*.

¹²⁶ Brak u Zdrenki, który *iam* przetłumaczył w inny sposób już wcześniej i złął w jedno *regimen* i *regnare*, jednak *iam* pojawia się dopiero później i niekoniecznie w tym znaczeniu, por. *Słownik łacińsko-polski*, t. III, s. 6–8, s.v. *iam*.

¹²⁷ W wersji Zdrenki: „dzięki swej roztropności i uznaniu”, jednak ponownie „swe” nie ma w oryginale, za to przy obu rzeczownikach pojawia się przymiotnik *quantalquanto*, por. *Słownik łacińsko-polski*, t. IV, s. 265, s.v. *quantus*.

¹²⁸ Zdrenka ma „został przeznaczony do przewodzenia prezydium stanów śląskich”. Nigdzie indziej nie udało mi się odnaleźć żadnego „prezydium stanów śląskich”. Najbliższy temu sformułowaniu jest chyba Książęcy Sejm Śląski (niem. *Schlesischer Fürstentag*), któremu jednak książę Jerzy Wilhelm wcale nie przewodził, zresztą tekst oryginalny nie mówi o „przewodzeniu” (łac. *praesideo*), lecz o „opiece, pomocy, obronie” (łac. *praesidium*), por. *Słownik łacińsko-polski*, t. IV, s. 265, s.v. *praesideo*, s. 265–266, s.v. *praesidium*.

¹²⁹ Zdrenka konsekwentnie tłumaczy *iam* jako „już”.

¹³⁰ Zdrenka ma „że wszyscy go kochali”, choć również ta fraza uzależniona jest składniowo od czasownika *repleverat* (wypełnił).

¹³¹ Dosł. „roku Chrystusowego 1675”; u Zdrenki po prostu „1675 roku”.

¹³² Dosł. „przed dziewięciuset laty”.

¹³³ Dosłownie, por. *Słownik łacińsko-polski*, t. III, s. 29, s.v. *illucesco*. Tutaj w znaczeniu objęcia władzy, jest to aluzja do później wspomnianej gwiazdy (*sidus*).

¹³⁴ Czyli w Polsce, stąd Zdrenka: „w którym obchodzono 900. rocznicę objęcia przez Piasta władzy w Polsce”.

¹³⁵ Najprawdopodobniej chodzi o wczesny zgon księcia, szczególnie że podobne porównanie śmierci władcy do spadającej gwiazdy można znaleźć na emblemacie z omówionego wyżej sarkofagu jego ojca. Zdrenka: „objawione w spadającej gwieździe”.

¹³⁶ Całe wyliczenie uzależnione jest od czasownika *poneret*. Ponieważ jest to *coniunctivus* w zdaniu głównym, proponuję tłumaczyć go w funkcji *dubitativus* (*deliberativus*), czyli jako wątpliwość, wahanie, niezdecydowanie. Zdrenka tłumaczy jako tryb oznajmujący w czasie przeszłym: „położyło”.

¹³⁷ Por. *Słownik łacińsko-polski*, t. III, s. 654, s.v. *obiex* (*obex*).

¹³⁸ Zdrenka: „zamknęło nam szczęście”.

jego zasługom herkulesowe kolumny¹³⁹ królewskiemu rodowi¹⁴⁰, wreszcie¹⁴¹ kamień nagrobny¹⁴² po zamieraniu¹⁴³ przez dziewięć wieków¹⁴⁴, przekroczywszy horyzonty niestałości¹⁴⁵. O okrutne zło nieubłaganego losu!¹⁴⁶ Które przez śmiertelną chorobę¹⁴⁷ wraz z tym księciem nie tyle zakończyłeś¹⁴⁸ przez skrócenie¹⁴⁹ [życi]¹⁵⁰ ostatniego z książąt Piastów i krew królewskiego rodu,

¹³⁹ Zdrenka: „jego herkulesowe kolumny”.

¹⁴⁰ Zdrenka: „herbowi”. Co prawda na gruncie łaciny średniowiecznej jest to możliwe znaczenie, jednak w przedstawionym kontekście istotny nie jest herb, a ród, który wygasł wraz z ostatnim Piastem, por. A. Jougan, *Słownik kościelny łacińsko-polski*, Sandomierz 2013, s. 642, s.v. *stemma*.

¹⁴¹ Ponownie Zdrenka oddaje *iam* jako „już”.

¹⁴² Zdrenka dodaje tu: „śmiertelny pancerz na księciu” (jakby uprzedzając część dalszą inskrypcji, w której *spongia* tłumaczy jako „pancerz”).

¹⁴³ Por. *Słownik łacińsko-polski*, t. V, s. 107, s.v. *senium*.

¹⁴⁴ Zdrenka: „po upływie dziewięciu wieków”.

¹⁴⁵ Brak tego passusu u Zdrenki.

¹⁴⁶ Zdrenka: „O żelazne wyroki nieubłaganego losu!”. Co prawda *ferreus* to dosłownie „żelazny”, jednak przymiotnik ten oznacza też m.in. „mocny, silny, nieugięty, nieczuły, nieludzki, okrutny”, por. *Słownik łacińsko-polski*, t. II, s. 524–525, s.v. *ferreus*. Z kolei *sinister* to dosłownie „lewy”, lecz przenieśnionie również „niezręczny, niewłaściwy, opaczny, przewrotny, zły, szkodliwy, nieprzyjazny, nieżyczliwy, przeciwny, wrogi”, o ile zaś forma *sinistra* mogłaby oznaczać „lewica, lewa ręka”, o tyle jednak moim zdaniem jest to liczba mnoga rodzaju nijakiego od utworzonego na bazie tego przymiotnika *substantivum* w znaczeniu „zło”, por. *Słownik łacińsko-polski*, t. V, s. 157–158, s.v. *sinister*.

¹⁴⁷ Występuje tu trudne do przetłumaczenia we właściwym kontekście słowo *spongia*, które oznacza dosłownie „gąbka”, a przenieśnionie również coś gąbczastego lub porowatego: „porowaty kamień, żużel żelazny, rodzaj kolczugi, pęd szparaga, gąbczasta narośl na dzikiej róży, grzyb rosnący na mokrej łące”, por. *Słownik łacińsko-polski*, t. V, s. 200, s.v. *spongia*. Żadne z tych rozwiązań nie wydaje się tu satysfakcjonujące. Być może chodzi o porowaty kamień (nagrobny) wspomniany wcześniej lub zbroję kolczą (Zdrenka przyrównuje kamień nagrobny do pancerza: „zakuty w ten pancerz”), jednak raczej nie stawia się nagrobków z pumeksu, trudno też zrozumieć, dlaczego miałby on być dla księcia pancerzem (szczególnie gdy nie spełnia funkcji ochronnej). Sprawy nie ułatwia fakt, że w łacinie ablatyw jest przypadkiem wielofunkcyjnym, a przez to i wieloznacznym. Kontekst (użyty przymiotnik *lethalis*) wskazywałby raczej na przyczynę śmierci, a tą w przypadku księcia była ospa, której objawem są krosty, zaś ich wygląd pasowałyby do znaczenia „porowatości”. Co prawda istnieje coś takiego jak *pustula spongiformis/spongiosa* (krosta gąbczasta), por. B. Dąbrowska, *Podręczny słownik medyczny łacińsko-polski polsko-łaciński*, Warszawa 2005, s. 702, s.v. krosta gąbczasta, jednak próby szukania powiązanej z tym objawem choroby wskazują raczej na łuszczycę, nie na ospę.

¹⁴⁸ Składnią w następującym tu wyliczeniu rządzi czasownik *delevisti(s)*, który w tłumaczeniu niełatwo połączyć z tym, na co tu oddziałuje, stąd w tekście polskim konieczne były pewne modyfikacje w stosunku do oryginału. Por. *Słownik łacińsko-polski*, t. II, s. 70, s.v. *deleo*.

¹⁴⁹ Dosł. „w skróceniu”, por. *Słownik łacińsko-polski*, t. I s. 623, s.v. *compendium*.

¹⁵⁰ W oryginalnej składni *ultimum* jest tu dopełnieniem bliższym: *ultimum ... delevisti(s)* – „zakończyłeś ostatniego”. Po polsku jednak ludzi się nie kończy. Dodanie słowa „życi” powoduje zmianę składni: „księcia” przestaje być dopełnieniem bliższym w bierniku, a staje się przydawką dopełniaczową dodanego wyrazu, co może ująć niezauważenie, gdyż w polszczyźnie końców-

ile pasmo cnót¹⁵¹ wszystkich przodków. Jednak będą [one] pielęgnowane¹⁵²
w nieśmiertelnej pamięci śmiertelnych¹⁵³.

Sarkofag zdobią emblematy, lecz do dziś zachowała się tylko połowa z nich (na lewym boku, po stronie widocznej dla odwiedzających). Do niedawna opatrzone były inskrypcjami (obecnie ich brak)¹⁵⁴:

Dum florui morior
Skoro tylko zakwitłem, umieram.

Dem(oli)to¹⁵⁵ fracta Rege
Bezsilna po śmierci króla.

Non omnis moriar¹⁵⁶
Nie wszystek umrę¹⁵⁷.

Non est a vulnere¹⁵⁸ tutus
Nie jest zabezpieczony przed raną.

Emblematy przedstawiają kolejno: 1) kwiat aloesu (czy raczej agawy, jak identyfikuje go Anna Techmańska), który krótko kwitnie tylko raz, a potem roślina umiera, co jest aluzją do śmierci księcia w młodym wieku¹⁵⁹, 2) poła-

ka obu przypadków jest taka sama. Jest to pewien kompromis mający na celu konsekwentne zachowanie składni opartej na czasowniku *delevisti(s)*.

¹⁵¹ Dosł. „zebrane cnoty”.

¹⁵² Zdrenka: „aczkolwiek tak czcigodne cnoty będą”.

¹⁵³ Zdrenka odchodzi od dosłowności, pisząc o „pamięci ludzkiej”, przez co gubi interesującą grę słów.

¹⁵⁴ Por. wersje przytoczone przez: Lucae 1685, s. 609, Lucae 1689, s. 1535–1536, Wahrendorff, s. 130–131, Przała, s. 49–50. Ten ostatni zamieszcza również zdjęcia (il. 35 i 37) dwóch inskrypcji wciąż jeszcze zachowanych na początku lat siedemdziesiątych XX w. (dwie pierwsze spośród tutaj wymienionych). Tłumaczenia własne.

¹⁵⁵ Wszystkie odpisy podają pierwszy wyraz w formie *demto*, lecz taki ani żaden podobny w łacinie nie istnieje, jednak nikt tej formy nie usiłuje w żaden sposób rozwijać ani jej nie tłumaczy. Proponuję traktować go jako kontrahowaną formę od imiesłowu *demolito*, dzięki czemu wraz z *rege* mogą tworzyć składnię *ablativus absolutus*. Por. *Słownik łacińsko-polski*, t. II, s. 82, s.v. *demolior*.

¹⁵⁶ Lucae 1685, Lucae 1689, Wahrendorff: *morior*, Przała: *moriar*. W zależności od przyjętej lekcji (*moriar* – umrę / *morior* – umieram) jest to bezpośredni cytat lub parafraza *Pieśni Horacego* (Hor. *Carm.* III 30, 6): „non omnis moriar”, cytat za: D.R. Shackelton Bailey, *Q. Horatius Flaccus. Opera*, Berolini – Novi Eboraci 2008, s. 109.

¹⁵⁷ Tł. za: L. Rydel, *Do Muzy (III 30)* [w:] Q. Horatius Flaccus, *Wybór poezji*, Lwów 1935, s. 45.

¹⁵⁸ Lucae 1685, Lucae 1689: *esto vulnere*, Wahrendorff: *est a vulnere*, Przała: *est a vulnera*.

¹⁵⁹ Por. Przała, s. 50, A. Techmańska, *Piastowskie medale i monety medalowe w zbiorach Muzeum Piastów Śląskich w Brzegu*, „Brzeski Rocznik Zamkowy” 2021, t. 3, s. 21. Na rzecz identyfikacji rośliny jako agawy (a nie aloesu) niech świadczą ponadto dzieła przyrodników nawiązujące do śmierci księcia: G. Sydow, *The First Agave in Europe*, „British Cactus & Succulent Journal” 1987, t. 5, z. 3, s. 76; R. Kaczmarsczuk, *Agawa, jej pochodzenie i znaczenie gospodarcze*, „Kosmos” 1983, t. 32, z. 3, s. 448.

maną tarczę herbową, prawdopodobnie symbolizującą wygaśnięcie dynastii¹⁶⁰, 3) kwiat maku, który oznacza nadzieję zmartwychwstania¹⁶¹, 4) orła trafionego strzałą z łuku, najprawdopodobniej symbolizującego śmierć¹⁶².

Ponownie też inskrypcje przy emblematkach ułożone w kolejności tworzą metrum, tym razem jest to heksametr daktyliczny. Aby ułatwić czytanie metryczne, rozpisałem tekst z oznaczeniem iktów (przez podkreślenia) i cezur (||):

Dum floruj morior. || Dem(oli)to fracta Rege.

Non omnis moriar. || Non est a vulnere tutus.

5. Ludwik IV

Na szczycie wieka sarkofagu księcia Ludwika IV znajduje się poniższa inskrypcja¹⁶³. Wersję polską ponownie opieram na tłumaczeniu Zdrenki¹⁶⁴, nieco jednak modyfikując i uzupełniając przypisami.

¹⁶⁵ Heic¹⁶⁶ / Situs est / LUDOVICUS / Ligio-Bregensiu(m)¹⁶⁷, / Prosapiae
Piastae Princeps / Quem / Silesiae Incolae Columen / firmissimum / Subdi-
ti¹⁶⁸ Asylum¹⁶⁹ tutissi- / -mum / Egentes Sidus¹⁷⁰ Bene- / -ficum / Maxumi¹⁷¹
Medioxumi / Germani Candoris Deliciu(m) / Boni omnes / OPTIMUM
/ sanctè venerantur. / In Conjugio / Cum Illustriss(ima) Princip(issa) /
D(omi)na Anna Sophia / Princip(issa)¹⁷² Megapolitana¹⁷³ / Christianum
Albertum / sed brevi denatum vidit¹⁷⁴ / et maritale vinculum per / ann(os)

¹⁶⁰ Por. Przała, s. 50, 61–62.

¹⁶¹ Por. *ibidem*, s. 50.

¹⁶² Por. *ibidem*.

¹⁶³ Przytaczam według obecnego stanu faktycznego. Por. Lucae 1689, s. 1336; Wahrendorff, s. 114–115; Mycielski, s. 41–42.

¹⁶⁴ Zdrenka, s. 52.

¹⁶⁵ Na samym początku pojawia się jeszcze w odpisach: *D(eo) O(ptimo) M(aximo) S(acrum)* – „poświęcone Bogu Najwyższemu Najlepszem”, jednak nie widzę tej frazy na sarkofagu.

¹⁶⁶ Mycielski: *hic*.

¹⁶⁷ Mycielski: *Ligio-Brigensium*.

¹⁶⁸ Mycielski: *subdyti*.

¹⁶⁹ Mycielski: *assylum*.

¹⁷⁰ Wahrendorff: *Sydu*.

¹⁷¹ Mycielski: *maximi*. Forma oboczna.

¹⁷² Mycielski: *princ(ipissa)*.

¹⁷³ Mycielski: *Megalop(olitana)*. Wersje oboczne, choć spośród wspomnianych tu dwóch Graesse wymienia tylko *Megalopolis*, por. J.G.Th. Graesse, *Orbis Latinus*, t. II, s. 531, 537–538. Być może stąd ingerencja Mycielskiego.

¹⁷⁴ Lucae 1689, Wahrendorff, Mycielski: *intra dies 74 vidit* (przez 74 dni oglądał).

Urywek inskrypcji na szczycie wieka sarkofagu księcia Ludwika IV. Fotografia autora

14 m(enses) 6¹⁷⁵ d(ies) 8¹⁷⁶ piē¹⁷⁷ con- / -tinuavit. / Datus Princeps à¹⁷⁸ Deo / populo exopta- / -tus / d(ie)¹⁷⁹ 19 April(is) 1616 Bre- / -gae / Ad Deum tandem / rediit / Lignitii¹⁸⁰ d(ie) 24 Nov(embris) ¹⁸¹ 1663 / aetatis¹⁸² ann(or)um¹⁸³ 47 m(ensium) 7 d(ierum)¹⁸⁴ 6¹⁸⁵ / Mortuus, ut verē¹⁸⁶ vivere / et

¹⁷⁵ Mycielski błędnie: *b*.

¹⁷⁶ Lucae 1689, Wahrendorff, Mycielski: 6.

¹⁷⁷ Oznaczenie ablatywu.

¹⁷⁸ Oznaczenie przyimka łączącego się z ablatywem.

¹⁷⁹ Mycielski: *die*.

¹⁸⁰ Mycielski: *Legnitiae*. Wersja oboczna.

¹⁸¹ Mycielski dodaje: *Ann(o)*.

¹⁸² Lucae 1689, Wahrendorff, Mycielski: brak.

¹⁸³ Mycielski: *annor(um)*.

¹⁸⁴ Zdrenka rozwija: *m(ensis)* oraz *d(ie)*, jednak składnia domaga się tu dopełniacza liczby mnogiej, analogicznie jak przy *ann(or)um*.

¹⁸⁵ Lucae 1689, Wahrendorff, Mycielski: 5.

¹⁸⁶ Oznaczenie długiej samogłoski w przysłówku.

usq(ue) queat. / Dulce Decus¹⁸⁷ Patriae LUD- / -WICUM¹⁸⁸ Fama coronat.
/ LUDWICUM in Coelis¹⁸⁹ / Gaudia certa beant.

Tu spoczywa Ludwik, książę z piastowskiego rodu legnicko-brzeskiego, którego mieszkańcy Śląska nabożnie czczą jako silną¹⁹⁰ opokę, poddani jako bezpieczny¹⁹¹ azyl, ubodzy jako dobroczynną gwiazdę, Niemcy górni¹⁹² i środkowi¹⁹³ jako radość jasności¹⁹⁴, a ludzie dobrej woli¹⁹⁵ jako doskonałość. Z małżeństwa¹⁹⁶ z najjaśniejszą księżną panią Anną Zofia, księżną meklemburską, oglądał Chrystiana Alberta, lecz wkrótce zmarłego, a związek małżeński trwał¹⁹⁷ 14 lat, 6 miesięcy i 8 dni. Bóg dał ludowi oczekiwanego władcę¹⁹⁸ dnia 19 kwietnia 1616 roku w Brzegu, jednak [ten] powrócił do Boga w Legnicy dnia 24 listopada 1663 roku przeżywszy 47 lat 7 miesięcy i 6 dni¹⁹⁹. Zmarł, aby zawsze²⁰⁰ móc żyć prawdziwie. Sława wieńczy Ludwika jako chlubę ojczyzny²⁰¹, prawdziwe radości w niebiosach uszczęśliwiają²⁰² Ludwika.

¹⁸⁷ Lucae 1689, Warendorff, Mycielski: *delicium*.

¹⁸⁸ Lucae 1689, Warendorff, Mycielski (tu i kolejne): LUDOVICUM.

¹⁸⁹ Mycielski: *coelo*.

¹⁹⁰ Dosł. „najsilniejszą” albo „bardzo silną” (stopień najwyższy przymiotnika).

¹⁹¹ Dosł. „najbezpieczniejszy” albo „bardzo bezpieczny”.

¹⁹² Por. niem. Hochdeutschland. Chodzi o mieszkańców południowej, górzyskiej części Niemiec.

¹⁹³ Por. niem. Mitteldeutschland. Chodzi o mieszkańców środkowej części Niemiec. Zdrenka pomija ich w tłumaczeniu.

¹⁹⁴ Zdrenka ma: „płomienny blask”. Rzeczownik *candor* to dosłownie „jasność, biel, biała cera, piękność, uroda, jasny blask nieba, i ciał niebieskich”, a przenieśn. „prostota, czystość, uczciwość, szczerowość, prawda, rzetelność”, por. *Słownik łacińsko-polski*, t. I, s. 419, s.v. *candor*. Z kolei *delicium*: „radość, słodycz, rozkosz”, por. A. Jougan, *Słownik kościelny łacińsko-polski*, s. 182, s.v. *delicium*.

¹⁹⁵ Dosł. „wszyscy dobrzy”.

¹⁹⁶ Dosł. „w małżeństwie”.

¹⁹⁷ Zdrenka ma: „małżeńskie więzy trwały”, jednak *vinculum* jest w liczbie pojedynczej i dobrze byłoby to zachować.

¹⁹⁸ Dosł. „książę oczekiwany przez lud został dany przez Boga”.

¹⁹⁹ Rzymska metoda liczenia dni zakłada wliczanie zarówno dnia, od którego rozpoczyna się liczenie, jak i dnia, w którym się je kończy, stąd od 19 do 24 dnia miesiąca należy liczyć nie 5 (jak podają odpisy), ale właśnie 6 dni (zgodnie ze stanem faktycznym inskrypcji).

²⁰⁰ Zdrenka pomija.

²⁰¹ Tak bliżej dosłowności, podczas gdy Zdrenka: „nagrada ... mianem Szczęścia Ojczyzny”. Por. *Słownik łacińsko-polski*, t. I, s. 419, s.v. *corono*, t. II, s. 37–38, s.v. *decus*. Czasownik *coronat* wywołuje tu ponadto w interesujący sposób składnię *accusativus duplex* (warto zauważyć, że rzeczownik *decus* jest rodzaju nijakiego i jako taki stoi tu właśnie w akuzatywie).

²⁰² W tekście łacińskim wszystko w liczbie mnogiej, podczas gdy Zdrenka: „wielka radość w niebie uszczęśliwia...”. Por. też: *Słownik łacińsko-polski*, t. I, s. 485–486, s.v. *certus*.

Inskrypcja na lewym boku sarkofagu księcia Ludwika IV. Ponad nią zamazana inskrypcja na boku wieka trumny. Fotografia autora

Końcówką część inskrypcji można rozwinąć metrycznie jako dystych elegijny, rozpoczynający się pentametrem. Dla ułatwienia czytania metrycznego rozpiąłem ikty (sylaby podkreślone), cezury (||) i elizje (nawiasy okrągłe).

Mortuus, ut vere || viver(e) et usque²⁰³ queat.
Dulce Decus Patriae || LUDWICUM Fama coronat.
 LUDWIC(UM) in Coelis || Gaudia certa beant.

Zachowały się w całości jeszcze dwie inskrypcje w dolnej części lewego boku sarkofagu. Obie zostały napisane dystychem elegijnym. Ponownie oznaczyłem w tekście ikty (przez podkreślenie), cezury (||) i cezury pomocnicze (|), a także elizje (nawiasy okrągłe). Tekst łaciński podaję według stanu faktycznego²⁰⁴, tłumaczenie własne.

Ut Tibi contingat²⁰⁵ | mors optima, || vivere disce²⁰⁶
utque²⁰⁷ pie²⁰⁸ possis || vivae disce mori,

²⁰³ Faktycznie jest tam abreviatura *usq(ue)*, co zostało wyżej zaznaczone, jednak została tu rozwinięta, by nie mylić abreviatury z elizją. W epigrafice nawiasy okrągłe służą do rozwijania abreviatur, jednak w poezji metrycznej nawiasami okrągłymi zaznacza się elizje.

²⁰⁴ Por. Przała, s. 45 (n. 41); M. Dalidowicz, *op. cit.*, s. 242.

²⁰⁵ Przała błędnie: *consignat*.

²⁰⁶ W pierwszym wierszu występuje zbiegająca się z interpunkcją diereza bukoliczna po czwartej stopie oraz cezura męska po piątej półstopie.

²⁰⁷ Faktycznie jest tam abreviatura *utq(ue)*, tu rozwinięta, by nie mylić z elizją. Dalidowicz rozwija błędnie jako *utq(e)*.

²⁰⁸ Dalidowicz rozwija błędnie jako *pie(tas)*.

victrix²⁰⁹ est | fati pietas, || vis vincere fata,²¹⁰
sis pius, et Tibi mors, || nis nisi somnus²¹¹ erit.

Aby Cię dotknęła najlepsza śmierć, naucz się żyć,
i abyś mógł żyć pobożnie, naucz się umierać,
zwycięzczynią losu jest pobożność, chcesz zwyciężyć los²¹²,
bądź pobożny, a śmierć będzie dla Ciebie niczym innym jak snem.

Ut nunc triste mori (e)st, || sic dulce resurgere²¹³ quondam,²¹⁴
Christus ut in vita || sic quoque²¹⁵ morte lucrum²¹⁶ (e)st²¹⁷.
In Terris labor est, || requies sed²¹⁸ suavis in urna,
In summo venient || gaudia summa die.

Tak jak teraz smutno jest umierać, tak samo słodko [niech będzie] kiedyś
powstać do życia,
Chrystus tak jak w życiu jest [poczytywany za] zysk, tak samo [niech będzie]
i w śmierci.
Na ziemi²¹⁹ jest cierpienie, lecz [ty] szczęśliwy spoczywasz w urnie,
W dniu ostatecznym przyjdą największe²²⁰ radości.

Tekst żadnej z inskrypcji nie jest w pełni oryginalnym utworem powstałym z okazji śmierci księcia. Dalidowicz identyfikuje pierwszy jako parafrazę epigramatu *Instructio ad Mortem Caeliusa Calcagninusa*²²¹, choć można znaleźć również inne wersje, np. u Frenzela²²². Należy zauważyć, że chodzi wyłącznie

²⁰⁹ Przała błędnie: *vitrix*.

²¹⁰ Wiersz trójdzielny: cezura po siódmej półstopie z wcześniejszą cezurą pomocniczą.

²¹¹ Przała błędnie: *sannus*.

²¹² Dosł. „losy” (liczba mnoga).

²¹³ Przała błędnie: *duscercestiroere*.

²¹⁴ Cezury męskie w obu heksametrach (wers 1 i 3).

²¹⁵ Faktycznie jest tam abrewiatura *quoq(ue)*, tu rozwinięta, by nie mylić z *elizją*.

²¹⁶ Przała błędnie: *lucnim*.

²¹⁷ Jest to nawiązanie do Flp 1, 21: „mihi enim vivere Christus est et mori lucrum”, cyt. za: *Biblia Sacra...*, s. 1816, w polskim tłumaczeniu *Biblia Tysiąclecia*: „Dla mnie bowiem żyć – to Chrystus, a umrzeć – to zysk”, cyt. za: *Pismo Święte...*, s. 1529.

²¹⁸ Przała błędnie: *requieset*.

²¹⁹ Dosł. „na ziemiach” (w liczbie mnogiej).

²²⁰ Niestety nie znajdują sposobu, by przetłumaczyć *summo* i *summa* tym samym słowem w języku polskim. Por. *Słownik łacińsko-polski*, t. V, s. 303–304, s.v. *superus*.

²²¹ „Ut tibi mors felix contingat, vivere disce. / Ut felix possis vivere, disce mori.” B. Nihvsio, *Epigrammata disticha poetarum latinorum, veterum et recentum, nobiliora*, Coloniae 1642, s. 21. Por. M. Dalidowicz, *op. cit.*, 242–243.

²²² Np. *Regula vitae*: „Ut tibi contingat mors optima, vivere disce. / Vitaq(ue) apud Superos optima, disce mori.” S. Frenzel, *Epigrammatum libelli quatuor*, Pragae 1588, s. 23. Warto dodać, że jest to wydanie wcześniejsze, a pierwszy wers jest tam identyczny jak w omawianej tu inskrypcji.

o pierwszy dwuwiersz. Drugi dystych został z kolei zapożyczony w całości²²³. Podobnie zresztą cały tekst drugiej inskrypcji²²⁴. Pozostałe inskrypcje na bokach sarkofagu są na tyle zamazane, że niemal całkowicie nieczytelne i jedynie w górnej części lewego boku sarkofagu „w nogach” można usiłować odczytać raptem jedno słowo, być może *peccatoris* (grzesznika).

Inskrypcje łacińskie, które znajdują się lub w przeszłości znajdowały się na sarkofagach legnickich Piastów, to cenne źródło dla badaczy nowożytnego Śląska. O ile dość charakterystyczne są pełne pochlebstw opisy życia zmarłych na szczytach sarkofagów, o tyle warto też zwrócić uwagę na znajdujące się na ich bokach inskrypcje, które nierzadko towarzyszą emblematom. Są one nie tylko obiektami zainteresowania historyków sztuki, z uwagi na swą bogatą symbolikę, lecz także przedmiotem badań filologicznych, szczególnie że czerpią pełnymi garściami z tekstów klasycznych, biblijnych i nowożytnej poezji łacińskiej, a większość z nich udało się zidentyfikować jako poezję metryczną. Ponieważ artykuł adresowany jest nie tylko do specjalistów w dziedzinie filologii, których z pewnością zainteresują zastosowane elementy krytyki tekstu, ale też do osób dopiero uczących się łaciny, jak również do muzealników czy popularyzatorów lokalnej historii, kultury i sztuki, znalazło się w nim wiele omówień i wyjaśnień, pozwalających lepiej zrozumieć opracowaną tu tematykę. Mam nadzieję, że tekst pomoże również przygotować materiały informacyjne i promocyjne, gdyż Mauzoleum Piastów, będące pod wspólną opieką parafii św. Jana Chrzciciela oraz Muzeum Miedzi w Legnicy, jest cennym obiektem na turystycznej mapie miasta. Tym artykułem zamykam temat łacińskich inskrypcji, które można znaleźć w Mauzoleum Piastów Śląskich, jednak dzieło opracowania filologicznego oraz tłumaczenia łacińskiej epigrafiki Legnicy będzie przeze mnie kontynuowane.

²²³ Zob. np. S. Guazzo, *Εὐθανασία. Das ist: Ein lehrreich, nütz- und sehr tröstliches Gespräche, wie man nemlich christlich leben, und seliglich sterben solle*, tł. M. Wiesaeus, Leipzig 1625, s. 81; M. Eckard, *Eine Christliche Leichpredigt*, Leipzig 1601, [s. 42], za: <https://www.deutschestextarchiv.de/book/view/510288?p=42> [dostęp: 14 IX 2022].

²²⁴ Zob. np. żywot Jana Jakuba Gryneusa w: S. Clark, *The Marrow of Ecclesiastical Historie*, London 1650, s. 456; N. Chytraeus, *Variorum in Europa itinerum deliciae*, [Herbornae Nassoviorum] 1599, s. 643.

Abstract

Latin inscriptions of Legnica. The sarcophagi of the Piasts Mausoleum

The second part of the study of the Latin epigraphy in the Mausoleum of the Silesian Piasts in Legnica is concerned with the inscriptions that can be found, or could be found in the past, on four of the five sarcophagi located there that belong to Duke Christian (1618–1672), Duchess Sophia Elisabeth (1589–1622), Duke George William (1660–1675) and Duke Louis IV (1616–1663). The inscriptions placed on top of the sarcophagi are, as is usual in such cases, overflowing with superlatives summarizing the lives of the deceased. Particularly noteworthy are the texts placed on the sides, often accompanied by emblems. Most of these inscriptions have been successfully identified as Latin metrical poetry. Ictus, caesurae and elisions were provided to facilitate metrical reading. Their content and symbolism draw extensively from the classical and biblical traditions, as well as from modern Latin poetry, both on an ideological level and in the form of quotation or paraphrase. Much as in the first part, the texts found *in situ* have been compared with readings from past publications which, with the use of philological methods of textual criticism, also served as the basis to reconstruct the inscriptions that no longer exist today. All the Latin texts have been provided with a Polish translation, either revised or completely new, as well as a commentary.